

LA CONGREGACIÓ DE LES GERMANES CAPUTXINES DEL DIVÍ PASTOR (CMDP) I LA REPRESSIÓ RELIGIOSA DE REREGUARDA A PREMIÀ DE MAR (1936-1939)

OBJECTIUS I INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquesta investigació històrica que presentem a la *XXVII Sessió d'Estudis Mataronins* és conèixer, estudiar i analitzar un itinerari repressiu a la rereguarda republicana a Catalunya durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), patit pel clergat regular femení, en concret, per la Congregació de les Germanes Caputxines de la Mare del Diví Pastor (=CMDP).¹

La recerca s'articula al voltant de dos àmbits: el primer, en relació a la repressió patida pels recursos humans de la Congregació a Premià de Mar i en altres indrets; el segon, sobre la incidència de la violència de rereguarda en la cultura material vinculada a aquestes religioses (convents i centres educatius de la congregació, tant a Premià de Mar com a la resta de Catalunya) i, finalment, extreure unes conclusions generals sobre els resultats de la investigació.

Tot i que podríem haver escollit qualsevol altra congregació religiosa femenina, la CMDP reuneix diferents condicions que la fa especialment indicada per a la realització d'un projecte d'investigació d'aquesta natura: és significativa per al conjunt del col·lectiu que es pretén estudiar, disposa d'una documentació vàlida i contrastada –autèntiques fonts històriques primàries– amb què treballar i la voluntat de col·laborar i donar a conèixer la història de la congregació en un període tan complex com el que ens ocupa.²

FONS DOCUMENTALS

Les fonts bàsiques per a la realització d'aquesta investigació han estat dues: de l'Archivo Histórico Nacional (=AHN) de Madrid, la secció Fondos Contemporáneos, *Causa General de la Revolución Marxista de la Provincia de Barcelona* (=FC-CG), pieza primera (pueblos) y pieza décima (persecución religiosa) y *Causa General de la Revolución Marxista de la Provincia de Gerona*, pieza primera (pueblos) y pieza décima (persecución religiosa) i diversos materials (relacions, memòries, informes...) que integren l'Archivo de la Postuladuría de

la Congregació de Germanes Caputxines del Diví Pastor (=APCMDP). Altres fonts complementàries provenen de l'Archivo Martirial Hispania Martyr Siglo XX (=AMHM), en concret, de les *fichas martiriales*; de l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat (=ACBL); de l'Arxiu Nacional de Catalunya (=ANC); de l'Arxiu de la Notaria Especial de la Persecució Religiosa de l'Arquebisbat de Barcelona (=ANEPRAB); de l'Arxiu del Servei Municipal de Pompes Fúnebres de Barcelona (=ASMPFB) i de l'Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (=ATSJC).

LA CMDP, PREMIÀ DE MAR I LES VÍCTIMES DE 1936

A Premià de Mar, l'any 1936, la CMDP regentava una escola femenina, l'escola Assís, que era, alhora, residència de les monges. La comunitat era formada per tretze religioses, més dues que havien arribat pocs dies abans de l'esclat de la Guerra Civil.

Pel que fa a les víctimes de la CMDP que es produeixen a la comunitat de Premià de Mar, corresponen a les religioses Maria de l'Auxili Noguera Manubens³ i Andrea Solans Ballester,⁴ tot i que no són les úniques represaliades, ja que a la comunitat de Barcelona, a la casa-noviciat i l'escola de Sarrià, a la Bonanova, es produeix un cas de violència directament vinculada a la repressió de rereguarda, es tracta de la germana Patrocini Vilanova Alsina.⁵

En aquesta comunitat, el dia 19 de juliol se celebrà missa i, ben aviat, arribaren notícies de combats a Barcelona entre militars sollevats i forces fidels a la República, així com comentaris de crema d'immobles religiosos. Per garantir la seguretat i evitar perills, a la tarda, s'exclaustraren la majoria de les religioses, que foren acollides en domicilis de persones amigues de l'institut (famílies d'alumnes, d'antigues alumnes, parents de les caputxines, prestataris de serveis...), mesura prevista i canalitzada per l'administració de la congregació.⁶ A l'immoble, hi feren nit uns voluntaris que vetllarien per la seva seguretat, tot esperant esdeveniments.

Exclaustrades, les germanes Patrocini Vilanova i Dolors Massó es refugiaren en un espai proper, la casa de la família d'una antiga alumna, els Aumedes, al carrer Clos de Sant Francesc, 32, del barri de Sarrià.

El dia 20 al matí, diverses religioses que s'havien quedat al convent i el capellà de la comunitat van celebrar missa. A les rodalies, al voltant de les 10 del matí, una multitud saquejava la parròquia de Nostra Senyora de la Bonanova⁷ i les religioses van traslladar algunes pertinences del convent, tot i que era tard per fer un mudança general, ja que era qüestió de temps que arribés aquesta massa revolucionària. A la tarda, la casa-noviciat era assaltada, saquejada i incendiada a la vista de les germanes refugiades a les proximitats, en especial, de la superiora general, mare Loreto Sanmartí, oculta en una casa immediata al col·legi. El foc anava enderrocant la fàbrica, però la seva solidesa va necessitar que es calés fins

a set vegades, que va esfondrar-se definitivament. Temps després, els murs van ser derruïts perquè amenaçaven perill.⁸

Les germanes Patrocini Vilanova i Dolors Massó van ser testimonis d'aquestes activitats repressives i van poder recollir alguns estris i objectes del convent. A mesura que eren conscients que els esdeveniments no es resoldrien en pocs dies i dels riscos que generaven als acollidors, van considerar que no podien mantenir aquesta situació i que calia cercar altres alternatives. La germana Patrocini Vilanova es va oferir com a infermera a l'Hospital Clínic Provincial, però, reconeguda com a religiosa, no va ser admesa. Per confidències fetes a la germana Dolors Massó, va comprendre que s'havia donat a conèixer i que era vigilada. La possibilitat de refugiar-se a casa del germà de la germana Massó, a Vilanova i la Geltrú, tampoc era viable, ja que les circumstàncies familiars, aquest malalt, amb mainada i amb dificultats econòmiques, ho desaconsellaven. Per tant, va decidir adreçar-se a Sant Feliu de Codines, on vivia un germà seu.

El dia 31 s'acomiadaren de la família Aumedes i la germana Dolors Massó perdé el contacte amb la germana Patrocini Vilanova, que fou assassinada el mateix dia.⁹ A principis d'agost, una altra caputxina, la germana Margarita Morral, va localitzar la fotografia del seu cadàver als taulells del dipòsit judicial de l'Hospital Clínic de Barcelona, que corresponia a la fitxa número 4102,¹⁰ amb la indicació que havia estat inhumada a la fossa comuna del cementiri de Montjuïc.¹¹

L'ESCLAT DE LA GUERRA CIVIL I L'INICI DE MOVIMENTS REVOLUCIONARIS A PREMIÀ DE MAR

El dia 19 de juliol va aparèixer el campanar de l'església parroquial de Sant Cristòfol de Premià coronat de banderes i, a la llunyania, a Barcelona, s'enlairaven columnes de fum. Ben aviat, simpatitzants de la Congregació van adreçar-se al

Imatge de preguerra de l'escola de les Caputxines a Premià de Mar (APCMDP 2006).

centre educatiu per informar del sollevament militar i dels combats que tenien lloc a Barcelona. Per precaució, una part de les caputxines va dormir en domicilis de famílies protectores de l'escola i en cases d'alumnes. El dilluns, dia 20, es mantingueren les activitats pròpies de les religioses, però, a mig matí, uns senyors van retirar la imatgeria de la capella i la van ocultar. També es va arrambar el mobiliari al fons del pati, ja que es preveia un incendi. Finament, van aconsellar-les que era millor abandonar el centre, davant la possibilitat d'un assalt per part de sectors radicalitzats dels sindicats i partits d'esquerra. Seguint el suggeriment, la comunitat es va vestir de seglar i es va exclaustrar, a excepció de la superiora i la germana Elvira Botello, la de menys edat. Abans, havien ocultat l'arxiu i petits objectes de valor. Ambdues, finalment, van abandonar al vespre el convent i es van refugiar al domicili del seu capellà, mossèn Martí, molt proper a l'escola, on ja hi havia amagades quatre religioses. Poc després, es va iniciar l'assalt,¹² quan uns milicians van començar a colpejar les portes del col·legi. Pepita Bruguera, una seglar molt vinculada a les caputxines, va anar a cercar les claus i les va lliurar a l'escamot per evitar que es malmetés l'entrada. Després de l'escorcoll, es va encetar la destrucció de qualsevol element o símbol de tipus religiós i es va llençar el mobiliari al carrer.

El dimarts 21, l'escola havia estat ocupada i, no gaire malmesa, esdevindria grup escolar.¹³ El dijous 23 es rebé notícia de l'imminent escorcoll de la casa del sacerdot, amb especial interès pel parador de la germana Elvira Botello. Per descongestionar l'habitatge, es va optar per fragmentar el grup i les germanes Trullàs i Ros es van refugiar al domicili de Pepita Bruguera. Al capvespre, es va produir l'escorcoll. Una patrulla de milicians va irrompre a l'habitatge, tot deixant guàrdia a la porta. Després d'un interrogatori individual a les religioses que tenia per interès conèixer els cabals de la comunitat, la possessió d'armes o les informacions que tenien sobre el sollevament, van procedir al registre exhaustiu de les cambres. A la matinada, el cap de l'escamot va ordenar que la monja que feia els encàrrecs de l'escola, la germana Pietat, es dirigís a la seu del comitè local perquè li fessin un passí nominal que les permetés dirigir-se en tren a Barcelona. D'aquesta manera, les religioses d'aquest grup, més les refugiades a casa de Pepita Bruguera, van poder abandonar Premià de Mar. Al tren van distribuir-se en diversos departaments; algunes anaven acompanyades, com les germanes Trullàs i Ros, per un jove de la localitat,

Façana de l'estació de França
(foto de l'autor, 2011).

Germana Auxili Noguera
(APCMDP, 2006).

Germana Andrea Solans
(APCMDP, 2006).

Joan Canals, de nacionalitat cubana, que cada dia acudia a treballar a Barcelona. En arribar a l'estació de França, aquestes dues van aconseguir escapar-se del control que gestionava la vigilància i els trànsits a l'estació i les andanes.

Les altres caputxines no van estar tant de sort; tampoc altres monges de clausura que provenien de Mataró i que van ser detingudes sense possibilitat d'alliberament si no eren recollides per un familiar. D'aquesta manera, moltes van quedar compromeses i, fins i tot, una germana, Maria Pàmols, que tenia un familiar carrabiner, va ser traslladada a la seu d'una patrulla de control.¹⁴

Les germanes Auxili Noguera i Andrea Solans, un cop exclaustrades el dia 20, van hostatjar-se a casa de la família Estival, on dues filles eren alumnes de l'escola. Segons informacions de Romà Estival, que va acompanyar les religioses fins a la detenció, aquestes van sortir el dia 1 d'agost de 1936¹⁵ en tren cap a Barcelona, per adreçar-se a casa dels familiars de la germana Auxili, a Manresa.¹⁶ Per tant, en diversificar-se els espais d'ocultació per l'extensió de les xarxes socials, la Comunitat de Premià es fragmentaria a l'hora d'encetar camí per assolir espais de refugi definitius. Les dues víctimes van seguir un itinerari similar, però amb alguns dies de diferència.

Tot sembla indicar que sortirien de Premià de Mar el dia 31 de juliol al matí. A partir d'aquest moment, se suggereixen dos itineraris diferents: el primer, un cop arribades a l'estació de França, intentarien agafar el metro, on serien detingudes;¹⁷ probablement, pretenien adreçar-se a la plaça d'Espanya per agafar el ferrocarril de la Companyia General de Ferrocarrils Catalans cap a Manresa i, un segon, arrestades a la mateixa estació, on despertarien les sospites d'uns milicians

del comitè de l'estació, a les andanes, que detectarien la condició religiosa de les dones. Escorcollades, va aparèixer un cilici, medalles i un santcris. També resultava sospitosa la figura de l'acompanyant. Aquest va demanar que telefonessin a Premià de Mar per identificar-lo i el comitè local va indicar que no tenia cap relació amb les religioses, essent alliberat. Les religioses van ser tretes al carrer i tirotejades mentre caminaven. La germana Andrea va morir a l'acte i la germana Auxili va quedar amb vida, arrossegant-se fins a un arbre, on va ser rematada.¹⁸

Sobre la mort de les religioses hi ha un altre testimoni, el de la germana Maria del Calvario Artigas.¹⁹ Aquesta, sense ser font primària, refereix en un informe de la immediata postguerra que coneixia algunes dades per confiança d'un membre de la FAI, amb qui havia parlat durant un escorcoll a casa seva. Patien registres que eren obvius, amb regals de queviures o oferint-los un refrigeri. Un dels milicians li va demanar si era religiosa i, en respondre afirmativament, li va explicar el següent:

« (...) Pues hace dos días que un compañero mío mató a dos hermanas tuyas que dicen en el convento sin serlo. Dijeron que estaban en el convento de Premiá de Mar; la una se llamaba como la letanía de la Doctrina. Yo le dije: “Auxilio”. “Sí. Y la otra Andrea”. Iban por la carretera de Manresa a pie y diciendo: “¡Sagrado Corazón de Jesús en Vos confío!”. Le preguntaron si iban bien para ir a Manresa con su familia y les dijo que sí, que fueran siguiendo esta carretera y que más arriba encontrarían una casa para hacer salud. Allí mismo había todo de cañas verdes y mucha hierba. Cuando vieron las dos que las iban a fusilar gritaron otra vez: “¡Sagrado Corazón de Jesús en Vos confío!”. Lleno de malicia, les tiró dos tiros y quedaron las dos muertas al suelo y él las puso entremedio de la hierba y me dijo: “Las aves ya deben estar contentas comiendo su carne” (...). Así él me lo explicó a mí, y es verdad que lo hizo, me dijo, y aún mató otros más religiosos»²⁰

Els cadàvers de les caputxines apareixerien a la carretera del Prat de Llobregat a l'Hospitalet de Llobregat i serien traslladats, juntament amb dos cossos més, al dipòsit judicial de L'Hospitalet de Llobregat el dia 31 de juliol.²¹

Fossa comuna del cementiri de l'Hospitalet de Llobregat (APCMDP, 2006).

Tot i la situació de desaparició d'institucions i de naufragi dels instruments de govern, les autoritats judicials activaren el protocol ordinari davant uns assassinats; al taulell del Jutjat d'instrucció i a l'alcaldia de L'Hospitalet, el dia 1 d'agost, es fixà una nota d'avís amb la intenció d'aconseguir dades o antecedents sobre els cadàvers. Al dia següent, es realitzà el peritatge facultatiu de les restes a cura dels doctors Trinitat Aubert i Juan J. Garrido, s'enterraren les despulles a la fossa comuna amb una fita indicativa i s'inscrivieren al Registre Civil de L'Hospitalet com a desconegudes.²² Mesos després, el novembre exactament, es publicà al *Diari Oficial de la Generalitat* (=DOGC) un edicte del jutjat d'instrucció²³ en el mateix sentit i amb resultats també negatius.

A la immediata postguerra, la Congregació es mobilitzà per obtenir dades de les baixes produïdes durant el conflicte, tant per aspectes repressius com bèl·lics (bombardeigs) o per les condicions de vida com a conseqüència del conflicte (fam, malalties...). Pel que fa a les víctimes de repressió, informaren a la *Causa General* que, sobre la germana Patrocini Vilanova, es conegué que va ser afusellada el 31 de juliol de 1936 i que es va identificar el seu cadàver mitjançant fotografia al dipòsit judicial.²⁴ Oficialment, les despulles foren reconegudes per la germana Concepció Vilar, superiora de la comunitat del carrer Bailén de Barcelona, l'agost de 1939, tot i que novament de manera gràfica, gràcies a la fitxa del llibre registre del dipòsit judicial de Barcelona.²⁵ A l'àmbit intern de la congregació, també es recolliren les baixes en una circular enviada a les comunitats de l'institut el juliol de 1939.²⁶

DESTRUCCIÓ DELS BÉNS MATERIALS DE LA CMDP

Paral·lelament a la persecució dels recursos humans de l'Església, s'encetà un període de destrucció de qualsevol tipus de simbologia religiosa, una allau iconoclasta i es procedí a la confiscació dels béns materials, mobles, immobles i eclesials per a diferents òrgans del govern, per a institucions, partits i sindicats de tota mena d'abast. La cronologia era la mateixa que per a altres àmbits de la repressió; a partir de la derrota dels sollevats, el 20 de juliol de 1936.

A més de constatar l'absoluta afectació del patrimoni de les caputxines, com el de la totalitat de congregacions religioses, el quadre següent també és indicatiu pel que fa als nous usos als quals són destinats aquests immobles.

CONCLUSIONS

- Un cop reduït el sollevament militar de juliol de 1936, esclatà una revolució social resultat de la desaparició o de l'afebliment dels organismes i de les institucions de govern i aparegueren noves formes de poder (comitès antifeixistes, comitès de guerra, comitès de salut pública...), amb una total atomització de l'autoritat, controlats i dirigits pels sectors més radicals de sindicats i de partits polítics d'esquerra.

RELACIÓ D'IMMOBLES DE LA CMDP AFECTATS
PER ACTUACIONS REVOLUCIONÀRIES DES DEL JULIOL DE 1936

IMMOBLE	TERME	DANYS	IMPORT	USOS/ESTAT
Casa - col·legi	c. de Begur,12 (Sants, BCN)	Desperfectes a l'edifici i pèrdues en l'aixovar litúrgic, <i>menage</i> i material escolar ²⁷	152.725 ptes.	-
Casa - col·legi i església	c. de Bailén,38 (BCN)	Destrossa ²⁸	127.370 ptes.	En bon estat de conservació. Confiscat pel sindicat de la construcció, fusta i edificació ²⁹
Casa -noviciat i escola	Pg. de la Bonanova, 96 (BCN)	Crema i destrucció total de l'edifici i robatori del contingut ³⁰	1.145.750 ptes.	Incendiat i arrasat per ordre de l'ajuntament que disposava del solar ³¹
Casa - col·legi	Capellades (ANO)	Desperfectes a l'edifici i pèrdues a l'aixovar litúrgic, <i>menage</i> i material escolar ³²	25.000 ptes.	Estat ruïnós ³³
Casa - col·legi	Igualada (ANO)	Desperfectes a l'edifici i pèrdues a l'aixovar litúrgic, <i>menage</i> i material escolar ³⁴	76.800 ptes.	Ocupat pel POUM. No reunia condicions per a escola. Seu Unió Esportiva i Cultural Obrera ³⁵
Casa - col·legi	Pallejà (BLI)	Destrossa i robatoris ³⁶	15.000 ptes.	-
Casa - col·legi	Piera (ANO)	Desperfectes a l'edifici i pèrdues a l'aixovar litúrgic, <i>menage</i> i material escolar ³⁷	23.000 ptes.	-
Casa - col·legi	Premià de Mar (MAR)	Desperfectes a l'edifici i pèrdues a l'aixovar litúrgic, <i>menage</i> i material escolar ³⁸	66.450 ptes ³⁹	-
Casa - col·legi	Sabadell (VOC)	Desperfectes a l'edifici i pèrdues a l'aixovar litúrgic, <i>menage</i> i material escolar ⁴⁰	109.100 ptes.	-
Casa - col·legi	Sant Feliu de Guíxols (BEM)	Desperfectes a l'immoble i pèrdua, per destrucció, de l'aixovar litúrgic, mobiliari, parament de llar i material escolar ⁴¹	30.500 ptes.	-
Casa - col·legi	Sant Joan les Fonts (GAR)	Pèrdua de mobiliari, parament de llar, aixovar litúrgic i material escolar ⁴²	30.800 ptes. ⁴³	Sense especificar
Casa - col·legi	Sant Pere de Ribes (GAR)	Pèrdues en aixovar litúrgic, <i>menage</i> , material escolar, desaparició total de la capella del convent ⁴⁴ i crema de l'altar i de la imatgeria ⁴⁵	28.000 ptes.	-
Casa - col·legi	Sant Quirze de Besora (OSO)	Desperfectes a l'edifici i pèrdues en aixovar litúrgic, <i>menage</i> i material escolar ⁴⁶	20.000 ptes.	-

FONT: Elaboració pròpia a partir d'ANC. 2.15.15. *Fons Bosch Gimpera*. Ordre del Ministeri de Justícia als presidents d'Audiència sobre formació d'un cens d'edificis religiosos. València. 27-11-1937 i de l'AHN. FC - CG. Lligalls números 1435, 1441, 1674, 1674-2 i 1677.

- Les dues religioses de la CMDP víctimes de Premià de Mar formaven part dels sectors assenyalats com a enemics ideològics, els quals calia eliminar per ins-taurar un nou ordre social que havia de sorgir com a conseqüència de la revolució.

- A Premià de Mar, el dia 20 s'encetaren les actuacions repressives contra el clergat regular femení. En els escorcolls i interrogatoris, es reflecteix clarament com una sèrie de mites havien calat profundament en el subconscient de la classe obrera (la riquesa del clergat, la connivència amb el sollevament mitjançant el coneixement dels plans dels revoltats, tinença d'armes, ocultació d'insurrectes...).

- La repressió contra el clergat femení presenta unes característiques singulars en relació a la repressió del clergat masculí. En general, es conceptua la religiosa com una víctima d'un masclisme clerical, en una situació de supeditació als sacerdots i a la jerarquia; també, amb un grau molt menor d'incidència i, per tant, de culpabilitat, en el rol ideològic que jugava, segons els sectors més radicalitzats del moviment obrer, l'Església Catòlica a la societat del primer terç del segle xx. Això explicaria l'actuació de molts comitès locals que facilitaven, fins i tot impulsaven i protegien, la sortida del seu territori de les religioses. Això no garantia la seva seguretat quan entraven en l'espai d'actuació d'un altre comitè, però, si més no, esmorteïa un sentiment de culpabilitat o se suprimia el problema de què fer amb les religioses de la seva zona de control.

- Les mesures que adoptaren els òrgans directius de la Congregació (consell general, superiora general...) per protegir les religioses havien estat preses amb anterioritat i eren uns protocols aplicats en conjuntures històriques de trasbals, com el juliol de 1909, l'estiu de 1917 o l'abril de 1931. Les religioses amb familiars propers havien d'adreçar-se a la llar d'aquests i romandre-hi fins que cessés el perill; les religioses que tenien parents molt allunyats havien de refugiar-se amb els familiars d'una religiosa que els tingués més propers; les de més edat o amb malalties, que no tenien família o molt allunyada, havien de refugiar-se a la llar de protectors i benefactors (coneguts, veïns...). Eren mesures pensades per a pocs dies, que era la temporalització que s'havia previst per la durada del procés del pronunciament i no havien considerat el grau de violència que es va desencadenar; mal calculada, en algunes llars d'acollida els receptors van començar a intranquil·litzar-se pel risc que corrien i procuraren desentendre's de les monges. Algunes religioses, *de motu propi*, per no comprometre les famílies receptores, van abandonar els espais d'ocultació.

- A l'hora de cercar l'anonimat i passar desapercubudes, el caràcter clerical de les religioses era un factor que anava en contra d'aquesta intenció; el fet de viure en un ambient concret, singular, un contacte limitat amb l'exterior i amb unes rutines molt marcades; l'ús d'un vocabulari específic; la manera de vestir i de portar la indumentària; la forma de gesticular o el port a l'hora de caminar. Així mateix, no van adoptar unes normes mínimes de seguretat, com desprendre's de qualsevol indumentària humana que les pogués delatar (rosaris, estampes, breviaris...), fet que no afavoria la possibilitat d'ocultar la qualitat d'integrants del clergat regular femení.

- Com en moltes altres actuacions repressives, és difícil fixar les dades de manera empírica per la inexistència de testimonis prou fiables, de documentació fefaent. Es tracta de delictes i, com a tals, presenten caràcter d'ocultació, de secretisme...

- Es tracta d'uns actes de repressió realitzats des de la il·legalitat i concebuts des de la creença de la impunitat. Aquesta percepció provocava una manca de prudència que generava l'existència de testimonis que poguessin donar pistes sobre els autors, fins a deixar elements materials singulars i personals en els cadàvers que possibilitessin la ulterior identificació. En el cas de les religioses de la CMDP, l'actuació repressiva es realitzà des de l'espontaneïtat, no per la natura de l'acte, sinó pel procediment.

- Quant a la temporalització, les religioses de la CMDP patiren actes de violència a la primera etapa repressiva, que abasta del juliol al setembre de 1936. Fou el període de màxima intensitat i d'una major virulència. Metodològicament, seguiren els paràmetres més habituals: visualització dels subjectes, detenció, interrogatori, trasllat a un indret repressiu de fàcil accés, però necessàriament aïllat, assassinat amb més o menys grau de violència i abandonament dels cadàvers.

- Els immobles religiosos foren reutilitzats en un seguit de tasques socials (escoles públiques, centres culturals...) i al servei de les noves institucions, partits i sindicats (principalment, com a seus i magatzems). Foren l'exponent de la voluntat de donar un nou ús i visualitzar que es trobaven en mans i al servei del nou ordre establert.

Ernest Gallart Vivé

NOTES

- 1.- La CMDP és una congregació religiosa de germanes, institut de perfecció de dret pontifici, fundada el 1850 pel beat igualadí Josep Tous i Soler. S'adrecen a l'educació humana i moral de la joventut. Actualment tenen presència a Catalunya, a Múrcia, al País Basc, a Madrid i a l'Amèrica del Carib i Central. Vegeu DDAA, *Diccionari*, 425-426.
- 2.- En aquest sentit, cal agrair la paciència i la bonhomia de la sotspostuladora de la Congregació, la germana Purificación Robredo Zorrilla, que ens ha permès accedir als fons documentals i ha facilitat granment la tasca investigadora.
- 3.- Auxili (Josepa) Noguera Manubens (Manresa, 4-7-1870 / Carretera del Prat de Llobregat a l'Hospitalet de Llobregat, 31-7-1936). Ingressa a l'Institut el setembre de 1896, on realitza la primera professió el 1898 i la professió perpètua el 1903. Es dedicava a tasques docents entre les alumnes de més edat a l'escola de Premià de Mar. Vegeu AMHM, *Ficha martirial*

de *Auxilio Noguera Manubens*, s.n.; DDAA, *Testimonis*, 174; Ministerio, *Causa General*; MONTERO, *Historia*, 845; RODRÍGUEZ, *El hábito*, 249; SANABRE, *Martirologio*, 193, 279 i 280; SOLÉ-VILARROYA, *La repressió*, 53 i Vicepostulació.

- 4.- Andrea Solans Ballester (Lleida, 3-4-1875 / Carretera del Prat de Llobregat a l'Hospitalet de Llobregat, 31-7-1936). Ingressa a l'Institut l'any 1892 i professa el 1894. Es dedicava a tasques docents entre les alumnes de menys edat de l'escola de Premià de Mar. Vegeu AMHM, *Ficha martirial de Andrea Solans Ballester*, s.n.; DDAA, *Testimonis*, 174; Ministerio, *Causa General*; MONTERO, *Historia*, 845; RODRÍGUEZ, *El hábito*, 249; SANABRE, *Martirologio*, 193, 279 i 280; SOLÉ-VILARROYA, *La repressió*, 53 i Vicepostulació.
- 5.- Patrocini (Maria) Vilanova Alsina (Sant Feliu de Codines, 13-4-1877 / Barcelona, 31-1-1936). L'any 1908 ingressa a l'Institut, al noviciat de Sarrià, on professa el 10 de desembre de 1909. Conclou la formació, serà destinada a tasques domèstiques a la comunitat de Sarrià, on romandrà fins a l'esclat de la Guerra Civil. Vegeu AMHM, *Ficha martirial de Maria Patrocino Vilanova Alsina*, s.n.; AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 373 i 1498; APCMDP, *Cotas biogràficas de la Hermana Patrocino Vilanova Alsina; Conversa informal amb Lourdes Amenós Aumedes sobre la Germana Patrocini Vilanova i l'acolliment familiar el juliol de 1936* (Barcelona, 3-3-2011); DDAA, *Testimonis*, 174; MONTERO, *Martirologio*, 881; RODRÍGUEZ, *El hábito*, 249; SANABRE, *Martirologio*, 193 i 274 i Vicepostulació.
- 6.- Es tracta d'un ordre directe de la mare Loreto Sanmartí, superiora general aleshores. Vegeu APCMDP. *Declaració escrita de la germana Dolors Massó sobre la germana Patrocino Vilanova Alsina*, 2-9-1956 i Vicepostulació.
- 7.- Sobre la devastació del continent i del contingent de la parròquia, cal adreçar-se a l'obra de Joan Bassegoda sobre la destrucció del patrimoni arquitectònic religiós a Catalunya durant la Guerra Civil. Segons l'ordre del Ministeri de Justícia... es trobava completament arrasada. BASSEGODA, *La arquitectura*, 57 i ANC. 2.15.15. *Fons Bosch Gimpera*. Ordre del Ministeri de Justícia als presidents d'Audiència sobre formació d'un cens d'edificis religiosos. València, 27-11-1937.
- 8.- APCMDP. M. Mª Cruz Massana. *Reseña histórica del Instituto de las Hermanas Capuchinas de la Tercera Orden Franciscana bajo el título de la divina pastora 1850 - 1940*. Segundo cuaderno. Capítulo XXVIII. Revolución y guerra del año 1936. Incendio y dispersión de las religiosas. Liberación de nuestra patria, 101-107.
- 9.- ATSJ. *Depósito Judicial de Cadáveres*. Libro registro de fallecidos ingresados en el Hospital Clínico. Libro I. 18 julio 1936 - 5 mayo 1937. 31-7-1936. Fitxa 4102.
- 10.- PCMDP. *Declaración escrita de la Hermana Elvira Botello Quesada*. Abril de 1982; AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 332 i 1365.
- 11.- ASMPFB. *Relació de difunts produïts pels fets de la guerra des de l'any 1936 a l'any 1948 inhumats a la fossa comuna*. Número 140. Fitxa número 4102 provinent de l'Hospital Clínic. 4.
- 12.- AHN. FC - CG. Premià de Mar. Llig. 1595. Exp. 15. F. 5.
- 13.- ANC.2.15.15. *Fons Bosch Gimpera*. Ordre del Ministeri de Justícia als presidents d'Audiència sobre formació d'un cens d'edificis religiosos. València. 27-11-1937 i AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. 365.
- 14.- APCMDP. Nota de la germana Rosa Ros Massana dins *Informe de la casa - colegio de Premià de Mar*. S.d.

- 15.- Aquesta data és del tot errònia quan les víctimes són portades cadàvers el dia 31 de juliol, a les set hores, al dipòsit judicial de l'Hospitalet; fins i tot, la germana Teresa Miret avança un dia l'arribada a Barcelona. Vegeu ACBL. *Sumario del Juzgado de Instrucción de San Feliu de Llobregat*. 187/1936 i AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 332.
- 16.- APCMDP. *Declaración escrita de la Hermana Elvira Botello Quesada*. Op. cit.
- 17.- SANABRE, *Martirologio*, 279-280.
- 18.- En la declaració de la germana Elvira Botello no queda clar si Romà Estival va ser testimoni de l'assassinat, fet que sembla inversemblant i que es contradiria amb els detalls que aporta la germana Maria del Calvario Artigas en un informe de l'any 1940. Vegeu APCMDP. *Declaración escrita de la Hermana Elvira Botello Quesada*. Op. cit. i APCMDP. *Informe de la Hermana María del Calvario Artigas*. 1940.
- 19.- APCMDP. *Informe de la Hermana María del Calvario Artigas*. 1940.
- 20.- APCMDP. *Ibidem*.
- 21.- ACBL. *Sumario del Juzgado de Instrucción de San Feliu de Llobregat*. 187/1936.
- 22.- ACBL. *Llibre del Registre Civil de Defuncions de l'Hospitalet de Llobregat*. Tom 56. 2 d'agost de 1936. Inscripció número 346. F. 209 i inscripció número 347. F. 210.
- 23.- DOGC. Núm. 322. 17-11-1936. 44.
- 24.- AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 1498.
- 25.- ATSJ. Certificació de Antonio Palau Muñoz sobre la identificació de Patrocinio Vilanova Alsina. Barcelona. 10 agosto de 1939.
- 26.- APCMDP. *Circular de la Rmda. M. Superiora General enviada a las Comunidades del Instituto*. 15-7-1939. LXVII.
- 27.- AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 213, 214 i 363.
- 28.- AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 3. F. 358 i Exp. 5. F. 214.
- 29.- ANC. 2.15.15. *Fons Bosch Gimpera*. Ordre del Ministeri de Justícia als presidents d'Audiència sobre formació d'un cens d'edificis religiosos. València. 27-11-1937. S.F.
- 30.- AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 214 i 362.
- 31.- ANC. 2.15.15. *Fons Bosch Gimpera*. Ordre del Ministeri de Justícia als presidents d'Audiència sobre formació d'un cens d'edificis religiosos. València. 27-11-1937. S.F.
- 32.- AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 214 i 368.
- 33.- ANC. 2.15.15. *Fons Bosch Gimpera*. Ordre del Ministeri de Justícia als presidents d'Audiència sobre formació d'un cens d'edificis religiosos. València. 27-11-1937. F. 26.
- 34.- AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 214 i 366.
- 35.- ANC. 2.15.15. *Fons Bosch Gimpera*. Ordre del Ministeri de Justícia als presidents d'Audiència sobre formació d'un cens d'edificis religiosos. València. 27-11-1937. F. 25.

- 36.- AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 214 i 371.
- 37.- AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 214 i 367.
- 38.- AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 214 i 365.
- 39.- La suma només fa referència al cost de la reparació de l'immoble. Vegeu AHN. FC - CG. Llig. 1595. Exp. 15. F. 116. No obstant això, la suma de l'import dels desperfectes arriba a 66.450 pessetes. Segons AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 365.
- 40.- Les dades es refereixen a dos immobles de la Congregació a Sabadell; el del carrer Víctor Balaguer, número 159 i el del carrer de Zurbano, número 161. Vegeu AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 214 i 364.
- 41.- AHN. FC - CG. Llig. 1441. Exp. 1. F. 44-45.
- 42.- Ibídem.
- 43.- AHN. FC - CG. Llig. 1435. Exp. 21. F. 29.
- 44.- AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 214 i 369 i Llig. 1603. Exp. 4. F. 8, 27, 39 i 119.
- 45.- AHN. FC - CG. Llig. 1677. Exp. 1. F. 45.
- 46.- AHN. FC - CG. Llig. 1674. Exp. 5. F. 214 i 370.

BIBLIOGRAFIA

- «La persecución anticristiana y los mártires de Cristo en España (1936-39)», *Sacerdos*, núm. 135 (Barcelona 1982).
- ABARCA, Lluís. *Històries de la Torrassa* (L'Hospitalet de Llobregat 1989).
- AMAT i TEIXIDÓ, Jordi. *Premià de Mar: 1931-1945: República, Guerra Civil i primer franquisme* (Premià de Mar 2001).
- ARRARÁS IRIBARREN, Joaquín. *Historia de la Cruzada Española. VIII vols.* (Madrid 1940-1943).
- BALCELLS, Albert. «Els edificis eclesiàstics de Barcelona durant la guerra civil espanyola». AADD, *Miscel·lània en honor del Doctor Casimir Martí* (Barcelona 1984).
- BASSEGODA NONELL, Juan. *La arquitectura profanada. La destrucción sistemática del patrimonio arquitectónico religioso catalán (1936-1939)* (Barcelona 1990).
- BROUÉ, P.; FRASER, R.; VILAR, P. *Metodología histórica de la guerra y la revolución española* (Barcelona 1980).
- CABALLÉ CLOS, Tomás. *Barcelona Roja. Dietario de la Revolución (julio 1936 - enero 1939)* (Barcelona 1939).
- CÁRCEL ORTÍ, Vicente. *La persecución religiosa en España durante la segunda República (1931-1939)* (Madrid 1990).
– *La gran persecución. España 1931-1939* (Barcelona 2000).

- DDAA, *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Vol. 1 (Barcelona 1998).
 – *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. 25 vols. (Barcelona 2000).
 – «Dossier. Màrtirs de la guerra civil. La polèmica de las beatificaciones», *La aventura de la Historia*, núm. 17 (Madrid 2000).
 – *Testimonis de fe amb el martiri al segle XX a l'Església de Barcelona* (Barcelona 2000).
- GÓMEZ CATÓN, Fernando. *La Iglesia de los mártires. Cataluña prisionera 1936-1939*. 2 vols. (Barcelona 1988).
- GÓMEZ MOLINA, Ramon. *Anys victoriosos, anys triomfals: la petita història dels anys 40 a l'Hospitalet de Llobregat* (Lleida 2002).
- JULIÀ, Santos. *Víctimas de la guerra civil* (Barcelona 2005).
- MASSANA, Maria Cruz. *Reseña histórica del Instituto de las Hermanas Capuchinas de la Tercera Orden Franciscana bajo el título de la Divina Pastora 1850-1940* (1940).
- MINISTERIO DE JUSTICIA, *Causa General. La dominación Roja en España. Avance de la información instruida por el ministerio público* (1943).
- MONTERO MORENO, Antonio. *Historia de la persecución religiosa en España (1936-1939)* (Madrid 1961).
- PÉREZ DE OLAGUER, Antonio. *El terror rojo en Barcelona* (Burgos 1937).
- RODRÍGUEZ FERNÁNDEZ, Gregorio. *El hábito y la cruz. Religiosas asesinadas en la guerra civil española* (Madrid 2006).
- SALAS LARRAZÁBAL, Ramon. «La represión en territorio republicano», *Aportes*, núm. 8, 53-64.
- SANABRE, José. *Martirologio de la Iglesia en la Diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939* (Barcelona 1943).
- SOLÉ i SABATÉ, Josep M. «Les víctimes de l'Església catalana durant la guerra civil», *Qüestions de Vida Cristiana*, núms. 131-132 (Barcelona 1986).
 – «La rereguarda a Catalunya durant la guerra civil». AADD, *Catalunya i la Guerra Civil (1936-1939)* (Barcelona 1988).
- SOLÉ i SABATÉ, Josep M.; VILARROYA i FONT, Joan. *La repressió a la guerra i a la postguerra a la comarca de Maresme (1936-1945)* (Barcelona 1983).
 – *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*, 2 vols. (Barcelona 1989-1990).
- VICEPOSTULACIÓN HERMANAS MÁRTIRES CAPUCHINAS «MADRE DEL DIVINO PASTOR», *Nuestras Hermanas Mártires. 70 aniversario 31.07.1936 - 31.07.2006* ([2006]).
- WINTER, Ulrich. *Lugares de memoria de la Guerra Civil y el franquismo* (Madrid 2006).

FONTS ORALS

Conversa informal amb Lourdes Amenós Aumedes sobre la germana Patrocini Vilanova i l'acolliment familiar el juliol de 1936. Barcelona, 3-3-2011.

Conversa amb la germana Purificación Robredo Zorrilla (CMDP), sotspostuladora del procés de beatificació de les germanes Auxili Noguera Manubens, Andrea Solans Ballester i Patrocini Vilanova Alsina (Barcelona, juliol de 2006).

MATERIALS DOCUMENTALS

ACBL. *Llibre del Registre Civil de Defuncions de l'Hospitalet de Llobregat*, tom 56.

ACBL. *Sumario del Juzgado de Instrucción de San Feliu de Llobregat*. 187/1936.

AHN. FC - CG. San Feliu de Guíxols. Lligall. 1431. Expedient 24.

AHN. FC - CG. Begudà. Lligall 1435. Expedient 21.

AHN. FC - CG. Pieza décima. Persecución religiosa de Gerona. Lligall. 1441. Expedient 1.

AHN. FC - CG. Capellades. Lligall 1592. Expedient 4.

AHN. FC - CG. Igualada. Lligall 1592. Expedient 10.

AHN. FC - CG. Piera. Lligall 1592. Expedient 17.

AHN. FC - CG. Hospitalet de Llobregat. Lligall 1595. Expedient 12.

AHN. FC - CG. Premiá de Mar. Lligall 1595. Expedient 15.

AHN. FC - CG. Moncada y Reixach. Lligall 1596. Expedient 5.

AHN. FC - CG. Sabadell. Lligall 1596. Expedient 9.

AHN. FC - CG. Palleja. Lligall 1597. Expedient 15.

AHN. FC - CG. San Quirico de Besora. Lligall 1600. Expedient 19.

AHN. FC - CG. San Pedro de Ribas. Lligall 1603. Expedient 4.

AHN. FC - CG. Pieza décima. Persecución religiosa de Barcelona. Lligall 1674. Exp. 3, 4 i 5.

AHN. FC - CG. Pieza décima. Persecución religiosa de Barcelona. Lligall 1677. Expedient 1.

AMHM. *Ficha martirial de Auxilio Noguera Manubens*. S.n.

AMHM. *Ficha martirial de Andrea Solans*. S.n.

AMHM. *Ficha martirial de Maria Patrocino Vilanova*. S.n.

ANC. 2.15.15. *Fons Bosch Gimpera*. Ordre del Ministeri de Justícia als presidents d'Audiència sobre formació d'un cens d'edificis religiosos. València. 27-11-1937.

ASMPFB. *Relació de difunts produïts pels fets de la guerra des de l'any 1936 a l'any 1948 inhumats a la fossa comuna*.

APCMDP. Aurora Figueroa Lazpiur. *Relación de los sucesos ocurridos al estrallar la guerra del 1936-39*.

APCMDP. Aurora Figueroa Lazpiur. *Memorias de los tres años de guerra española sufridos por la Hna. Aurora Figueroa Lazpiur (18-7-1936, 1-4-1939)*.

APCMDP. *Circular de la Rmda. M. Superiora General enviada a las Comunidades del Instituto*. 15-7-1939. LXVII.

APCMDP. *Cotas biográficas de la Hermana Patrocino Vilanova Alsina*.

APCMDP. *Declaración escrita de la Hermana Dolores Massó sobre la Hermana Patrocino Vilanova Alsina*. 2-9-1956.

APCMDP. M. Mª Cruz Massana. *Reseña histórica del Inst. de las Hermanas Capuchinas de la Tercera Orden Franciscana bajo el título de la divina pastora 1850 - 1940*. Segundo cuaderno. Capítulo XXVIII. Revolución y guerra del año 1936. Incendio y dispersión de las religiosas. Liberación de nuestra patria. 101 - 107.

APCMDP. Nota de la Hna. Rosa Ros Massana dins *Informe de la casa-colegio de Premiá de Mar*. S.d.

ATSJC. *Depósito Judicial de Cadáveres*. Libro registro de fallecidos ingresados en el Hospital Clínico. Libro I. 18 julio 1936 - 5 mayo 1937. 31-7-1936.

ATSJC. Certificación de Antonio Palau Muñoz sobre la identificación de Patrocino Vilanova Alsina. Barcelona. 10 de agosto de 1939.

Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (DOCG). Núm. 322. 17-11-1936.

WEBS I DOCUMENTS ELECTRÒNICS

(totes les consultes eren accessibles a data de l'1 de febrer de 2011).

[Http://www.etika.com](http://www.etika.com)

[Http://www.fgc.net](http://www.fgc.net)

[Http://www.giamanresa.com](http://www.giamanresa.com)

[Http://www.mdpastor.info](http://www.mdpastor.info)

[Http://www.memoria.cat](http://www.memoria.cat)

(2007). *Abren proceso de beatificación de 16 catalanes víctimas de la persecución religiosa*. Madrid, 24-1-2007. [online]. Internet: <<http://www.aciprensa.com>>.

(2007). «L'arquebisbe de Barcelona presidí l'obertura de la causa de beatificació de 16 presumptes màrtirs de Jesucrist», *Butlletí Arquebisbat de Barcelona* (Barcelona). Núm. 147. Gener. [online]. Internet: <<http://www.aciprensa.com>>.